

Nâbî'nin Divan ve Hayriyye Adlı Eserlerinde Osmanlı Şehri ve Şehirlisine Yönelik Algı ve İzlenimleri

Ali Cançelik*

Öz

Bu çalışmada Şair Nâbî'nin (1642-1712) Divan ve Hayriyye adlı eserlerinden hareketle şehir ve şehirli hakkındaki duygu ve düşünceleri; algı ve izlenimleri incelenmiştir. Divan'da 16. kasidede yoğunlaşan bilgiler üzerinde durulmuş, ayrıca çalışmaya önemli bilgi sunan beyitlere de bakılmıştır. Hayriyye'de ise Der-Beyân-ı Şeref-i İstanbul bölümünden beyitler seçilmiştir. Çalışmanın amacı bu şiirlerden hareketle Nâbî'nin gördüğü şehir ve şehirli hakkında tespitler yapmaktır. Halep'ten İstanbul'a göç etmek isteyen şair, içine düşen vesveselerden dolayı tereddütler yaşamış ve kendi içinde de onlara cevap vermiştir. Bu soru-cevaplarda ortaya çıkan düşünceler, şehir ve şehirlinin ideal özellikleri hakkında veriler sunmaktadır. Şehir araştırmalarının teknik verilerinden farklı olarak bu şiirler, okurun anlayabileceği tarzda ideal şehir ve şehirli özelliklerini tasvir etmektedir. Bu açıdan çalışma, şehirde yaşayan insanların şehirle dengeli ve uyumlu ilişkilerine ciddi katkı sunmaktadır. Çalışma sonuç itibarıyla bir şairin gözünden şehir ve şehirli özelliklerini ortaya koymakta ve şiirin diliyle şehrin dilini çözmektedir. Görülmektedir ki şehir mekânları ile tabiat uyumları hususunda şiirdeki teşbihler ve tasvirler önemli veriler ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, Nâbî, şehir, şehirli, İstanbul

* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
E-mail: alicancelik@gmail.com

Orcid: <http://orcid.org/0000-0002-6058-286X>
Geliş Tarihi: 09.05.2021 ▪ Kabul Tarihi: 10.06.2021

Nâbî's Perceptions and Impressions of the Ottoman City and its Citizens in His Works Titled Diwan and Hayriyye

Ali Cançelik*

Abstract

In this study, Poet Nâbî's (1642-1712) feelings and thoughts, perceptions and impressions about the city and its inhabitants, based on his works named Diwân and Hayriyye, were examined. In the Diwan, the information concentrated in the 16th eulogy was emphasized, and the couplets that provides important information for the study were also examined. From the work named Hayriyye, couplets from Der-Beyân-ı Sheref-i İstanbul section were selected. The aim of the study is to make determinations about the city Nâbî saw and its inhabitants, based on these poems. The poet, who wanted to immigrate from Aleppo to Istanbul, has hesitations due to delusions and answered them within himself. The ideas that emerged in these questions and answers provide data about the ideal characteristics of the city and its inhabitants. Unlike the technical data of city studies, these poems describe the ideal city and urban features in a way that the reader can understand. In this respect, the study makes a serious contribution to the balanced and harmonious relations of the people living in the city with the city. As a result, the study reveals the city and inhabitant characteristics from the eyes of a poet and decodes the language of the city with the language of poetry. It is seen that the similes and descriptions in the poem reveal important data about the harmony of city spaces and nature.

Keywords: Diwân poetry, Nâbî, city, inhabitant, Istanbul

* Assoc. Prof., University of Kocaeli Faculty of Theology Department of Islamic History and Arts.

E-mail: alicancelik@gmail.com

Orcid: <http://orcid.org/0000-0002-6058-286X>

Received Date: 09.05.2021 ▪ Accepted Date:10.06.2021

Giriş

Şehir uzmanlarınca birçok açıdan tarif edilmiştir. Biz bu çalışmamızda şehrin bazı özelliklerine değinmekle iktifa edip Şair Nâbî'nin (1642-1712) *Divan* (Bilkan, 2011a) ve *Hayriyye* (Nabi, 1989) adlı eserlerinde şehre dair zikrettiği unsurlar hakkında bilgi vermekteyiz. Bu unsurlar, şairin hayalindeki şehir olarak tasavvur edilmektedir. Zira şair, bazı tasvir ve kıyaslamalarla bir şairin yaşayabileceği şehir portresi çizmektedir.

Şehrin hem tarifi hem de fonksiyonu çerçevesinde Cansever şöyle demektedir: “Şehir, ahlakın, sanatın, felsefe ve dinî düşüncenin geliştiği çevre olarak insanın bu dünyadaki vazifesini, en üst düzeyde varlığının anlamını tamamladığı ortamdır. Bu idrak, şehir biçiminin oluşmasını da sağlar ve insanın en üst gelişme düzeyine ulaşmasının temeli olur” (2010, s.9). Şehrin, bu tarifinden de anlaşılacağı üzere, somut yapısının arkasında değerler manzumesi bulunmaktadır. Bu değerler, onları görebilecek kabiliyeti olanlara görünürler veya onlar tarafından fark ve tarif edilebilirler. Bununla birlikte değerlerin yerli yerinde olduğu bir şehir içinde yaşayan şehirliye her halükârda bir his ve sezgi verebilmektedir. Zamanla ortaya çıkanlar biçimler ve değerler yine zaman içinde değişime uğrar ve kendini yeniler. Bu akış içinde bir çatışma yaşamak yerine geçmişi şimdiye ve geleceğe taşıma vazifesi görür (Mumford, 2013, s.45; Ökten, 2008, s.313). Bu sayede insanın ait olduğu medeniyetin varlığı şehirde tezahür etmiş olur (Cansever, 2002, s.169).

Şehirleri kuran dünya görüşünün, medeniyet telakkisi (Ökten, 2012, s.10) farklı şekillerde ifade edilmiştir. Şair Nâbî'nin mısralarına yansıyan da aslında tam da budur. Şairin hayalindeki şehri ortaya koyarken aynı anda şehrin arka planındaki dünya görüşünü ortaya koymuş olmaktadır. Çalışmamızda *Nâbî Divanı* ve *Hayriyye* adlı eserler incelenmiş ve şehirle ilgili beyitler tespit edilmiştir. Beyitler, klasik Türk edebiyatında uygulanan metin şerhi yöntemiyle ve şehir kaynaklarıyla desteklenerek incelenmiştir. Bu yöntemlerle şairin algı ve izlenimlerinden hareketle şehir ve şehirliye ait özellikler ve esaslar ortaya konmaya çalışılmıştır.

Nâbî'nin Kısa Biyografisi ve İstanbul'a Göç Hikâyesi

Asıl adı Yusuf olan ve Nâbî mahlasıyla tanınan şair, 1052/1642'de Urfa'da, o günkü adıyla Ruha'da doğmuştur. Bizzat kendisi vatanının Ruha olduğunu dile getirmiştir (Nabi, 1989, s.27). Ayrıca *Divan*'da musiki manasını da içerecek şekilde şu beyitte nereli olduğunu ifade etmiştir:

“Hâkümüz mevlididür Hazret-i İbrâhimün
Nâbîyâ râst makâmında Ruhâvîyüz biz.” (Divan, g. 271/7.)

“Kardeşi Seyyid Ahmed’in el yazması bir *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'nin iç kapağına yazdığı kayıttan anlaşıldığına göre babasının adı Seyyid Mustafa, dedesi Seyyid Mahmud, dedesinin babası Seyyid Muhammed Bâkır ve onun babası Şeyh Ahmed-i Nakşibendî'dir” (Karahana, 2006, s. 58). Nâbî'nin ecdadı ilimle meşgul olmuşlar, ilim rütbesiyle yüksek payeler elde etmişler, ilim sayesinde soyu şöret bulmuştur (Nabi, 1989, s.28).

Nâbî, çocukluk ve gençlik yıllarını Urfa'da geçirmiş, iyi bir eğitim almıştır. Bu devrede Arapça ve Farsçaya vukufiyet sağlamıştır. Aynı devrede Yâkub Halife adında bir şeyhe intisap ederek tasavvuf yoluna girdiği, şeyhinin Nâbî'yi İstanbul'a gitmesi için teşvik ettiği söylenmektedir. Bazılarına göre ise Urfa'da arzuhalcilik mesleğiyle uğraşırken bir mutasarrıfın dikkatini çekmiş ve onun yönlendirmesiyle 1076/1666'da İstanbul'a gitmiştir (Şentürk ve Kartal, 2010, s.445). Bu ilk gidişi ve o zamanda ki duyguları şu beyitlerde görülmektedir:

Gurbeti ihtiyâr idüp nâ-çâr
Eyledüm himmet ile terk-i diyâr

İtdüm âhir 'azîmete niyyet
Kandasun diyü dergeh-i devlet

Ne enîsüm ne ne yâr-ı gam-hârüm
Ne teselli virür vefâ-dârüm

Nice demdür ki bî-kesüm bî-kes
Olmasun kimseler esîr-i heves (Bilkan, 2011b, s.XII)

İstanbul hayatının ilk zamanlarında beklediğini bulamamış bundan dolayı da hayal kırıklığına uğramıştır. Kısa bir süre sonra Sultan IV. Mehmed'in musahibi Damad Mustafa Paşa ile tanışır. Mustafa Paşa'nın 1098/1687 yılında ölümüne kadar onunla yakın bir dostluk kurar ve ilk zamanlara göre beklediğine daha yakın bir hayat yaşar. Paşa'nın ikinci vezirliğe ulaşmasından sonra kendisi divan katipliğine seçilir. Bu aşamadan sonra şöreti yayılır. Nâilî gibi büyük şairler de tanımaya ve şüirlerini takdir etmeye başlar. Bu süreçte saray çevresine yakın şairler gibi Nâbî de bazı savaşlara tanıklık etmiş ve onları şüirlerine taşımıştır. Musahip Mustafa Paşa'nın Lehistan seferi bunlardan biridir. Kamanıçe fethi üzerine de iki tarih tertip etmiştir. Bu tarihlerden birisi kale kapısına nakşedilmiştir. Tarihi hadiselerle gösterdiği tanıklıklardan biri de IV. Mehmed'in şehzadeleri için 1086/1657 yılında düzenlediği sünnet kutlamaları için yazmış olduğu *Surnâme*'dir.

Mustafa Paşa'nın ölümüne kadar Boğazhisar'da (Seddülbahir) kalan Nâbî, Paşa'nın 1098/1687'de ölümünden sonra geri Halep'e yerleşir. Ebülhayr Mehmed Çelebi ve Mehmed Emin isimli çocukları, Halep'te dünyaya gelir. Burada devletin kendisine tahsis ettiği maaş ve malikânede huzurlu bir hayat sürer. Ancak Çorlulu

Ali Paşa'nın 1117/1706'da sadarete gelmesiyle elinden imkânların alınır. Bunun da üzerinden fazla geçmeden Halep Valisi Baltacı Mehmet Paşa'nın sadrazamlığa yükseltilmesiyle 1121/1710'da Paşa tarafından İstanbul'a götürülür. *Divan*'da dile getirdiği ve İstanbul'a göç etmesinin sebeplerini anlattığı kasidedi bu devrede yazmıştır. Zaman zaman hasretlerini, gözlem ve algılarını dile getirmesinin sebebi daha önceden İstanbul'da bir müddet kalmış olmasındandır. Nâbî'nin İstanbul'a bu gidişinde şairler tarafından daha çok kabul gördüğü söylenmektedir. Özellikle Sâbit ve Seyyid Vehbî çok büyük memnuniyet duymuşlardır. Kültür çevrelerinde zamanının şeyhü's-suarâsı olarak kabul görmüştür. Muhtelif devlet görevlerinde bulunmuş; şiir ve inşâ çalışmalarına devam etmiştir (Karahan, 2006, s.258-259).

Şair Sâbit'in Baltacı Mehmed Paşa'ya sunduğu Ramazaniyye'deki beyitler Nâbî hakkında düşünce ve duygularını göstermektedir:

Yükledip tâze kumâş-ı Haleb-i ma'nâyı
Geldi İstanbul'a şeh-bender-i taht-ı 'irfân

Farz dur rûze gibi mükrem ü mer'î tutmak
Geldi bir kadri büyük zâtı mübârek mihmân

Şu'arâdan müteşâ'irleri temyîz eyler

Ayrılar gayri ısırgan dikeninde reyhân (Bilkan, 2011b, s.XVII)

Nâbî, 1712 yılının baharında ağır şekilde hastalanır ve henüz ölmeden kendisine Farsça bir tarih kitabı yazar. Ölümüne işaret olarak okunan bu kıta, kimilerince onun ermişliği olarak görülmüştür (Diriöz, 1994, s.120). İkinci İstanbul hayatı 6 Rebûlevvel 1124/13 Nisan 1712 tarihinde sona eren ve ahirete irtihal eden Nâbî, Üsküdar'da Karacaahmet Mezarlığı'nda defnedilmiştir. Eserleri şunlardır: Türkçe Divan, Divânçe-i Fârisî, Hadîs-i Erba'în, Hayriyye, Hayr-âbâd, Sûrnâme, Tuhfetü'l-Haremeyn, Zeyl-i Siyer-i Veysî (Şentürk ve Kartal, 2010, s.447).

Osmanlı Şehrinin Vasıflarına Yönelik Algı ve İzlenimler

Şehir hakkında değerlendirme yapılırken şehrin yapısı, şehirli ve şehir hayatı gibi unsurlar dikkate alınmalıdır (Ökten, 1999, s.29). Zira şairin hayal dünyasını besleyen ve ona yaşama zevki veren unsurlar bir bütündür. Şairin hayal dünyasında şehir, insan, tabiat uyumlu bir kompozisyon oluşturmaktadır. Bu kompozisyon her ne kadar işin erbabınca oluşturulmuş gibi görünse de aslında toplumsal bir şuur ve zevkin ürünüdür (Ökten, 1999, s.30-31).

Nâbî, uzun yıllar Urfa'da yaşamış ve hayatının sonuna doğru İstanbul'a göç etmiştir. Bu dönem hakkında bilgi verirken göç kararına sebep teşkil eden gerekçeleri sıralamaktadır. Bu gerekçeler hem şehir hem de şehirliyi kapsayan şehir hayatıyla ilgilidir. Kendi gerekçesini sunduğu kasidede kendisine yöneltilen sorularda da bir

şehirde yaşanmaya değer gerekçelere değinmektedir. Ancak şair, bir sanatkâr inceliğiyle hiçbirisine tenezzül etmediğini gönlünde başka niyetler olduğunu dile getirmektedir. Teberdâr Muhammed Paşa'ya sunduğu 16. kasideden (Bilkan, 2011b, s.115-128) yapılan seçme beyitlerle ilgili başlıklar oluşturulmuş ve incelenmiştir.

Vehim ve Vesveseden Doğan Yaşama Sebepleri ve Şairin Reddiyeleri

Nâbî, Hakk'ın yardımıyla göç etme kısmetinin geldiğini söylemesinden sonra kendi kendisiyle bir çekişmeye veya yer yer çatışmaya başlar. İçten içe vehim ve vesvese ile sorular sorar ve her birine tek tek cevap verir. Sonra da gerekçelerini izah eder.

Hakk'ın ihsan rüzgârı esmiş, Rum'un gül bahçesi içindeki sarayına kısmeti düşmüştür. Bu sayede Halep diyarından ayağı çekilir ve Rûm'a yani Anadolu'ya doğru yola çıkma düşüncesi iyice tahrik eder ancak içine düşen vehim kararlılık ve gayret üzengisine elini uzatır:

Hakkun olup vezîde nesîm-i 'inâyeti
Gülşen-serây-ı Rûm'a düşürdükde kısmeti Divan, k. 16/1.
Ya'nî olup diyâr-ı Halebden keşîde-pâ
Tahrîk idince Rûm'a rikâb-ı 'azîmeti Divan, k. 16/2.
Nâgâh vehm ü vesvese-fermâ-yı kec-nazar
Urdı 'inân-ı 'azmüme dest-i cesâreti Divan, k. 16/3.

İçine düşen vesvese, gerekçeleri *makam, mansıp ve izzet* olarak sıralar. Kendisine “Ey aklı durmuş, aciz ihtiyar!” diye seslenir ve yetmiş yaşında bu seferin hikmetini sorar:

Didi ki ey füsürde-hıred pîr-i nâ-tüvân
Heftâd sînde bu seferün ney ki hikmeti Divan, k. 16/7.
Bu sinn ü sâlde garazun 'izz ü câh ise
Yok 'izz ü câha cism-i nizârun liyâkati Divan, k. 16/14.
Var ise arzû-yı menâsıb zamîrde
Anun da tâzelükdedür âyîn-i şevketi Divan, k. 16/15.

Şair Nâbî'ye göre bir şehre gitmenin sebebi izzet ve makam elde etmek olabilmektedir. Zira şehirler bu gerekçeler uygun yerlerdir. Oysa kendisinin zayıf bedeni bu imkânları elde etmek için liyakatli değildir. İzzet ve makamdan sonra *mansıp* yani devlet hizmetinde büyük bir memuriyet (Ayverdi, 2010, s. 769) sebebi zikredilir. Eğer içinde mansıp sahibi olmak gibi bir niyet varsa onun da engeli vardır. Çünkü devlet memuriyetine tayin olunmak için yaşı çok geçmiştir; zira yüksek makamlara tayin ile çıkmaya heves etmek gençliğin işidir. İhtiyarlık tam da dinlenmeye çekilecek ve huzur bulmak istenen bir yaş iken neden gittiğini sormaya devam eden

şair *ihtişam* heveslisi olmayı da reddetmektedir. Çünkü ihtiyarların kıyafeti ihtişam için de elverişli değildir:

Esbâb-ı ihtişâma eger var ise heves

Pîrânun aña dahi yakışmaz kıyâfeti Divan, k. 16/16.

Güzel yüzlü hizmetlilere de içten içe bir rağbet mi var diye soran şair o konuda da olumsuz bir cevap verir. Gözleri güzel yüzlü hizmetkârları göremeyecek kadar körelmiştir:

Huddâm-ı sâde-rûya ise rağbet-i derûn

Yoğ çeşmünün müşâhedeye kâbiliyeti Divan, k. 16/17.

Acaba gönlü cezbeden şey, *genç cariyeler* midir sorusuna da hayır yanıtı alır. Onların da yaşlılıkta bir anlam ifade etmediğini söyler:

Tâze kenîzekân ise incizâb-ı dil

Bî-tâblıkda fevt olur anuñ da lezzeti Divan, k. 16/18.

Şehirde yaşama sebebi olarak *haris mide*, yani *açgözlülük* seçeneğini de reddeder. Çünkü nimetin hakkını verecek dişleri kalmamıştır:

Ger m'ade-yi harîs ise h'vâhişger-i ni'âm

Dendân gerek edâya dahı haqq-ı ni'meti Divan, k. 16/18.

Nâbî'nin istekleri arasında *kesb-i mâl* da yer almaz çünkü malın harcayacak gençlik elinde değildir. Yaşlılıkta ise malın kadri ve kıymeti yoktur:

Sevdâ-yı kesb-i mâl ile mâlî ise dilün

Anuñ da pîrlıkde nedür kâdr ü kıymeti Divan, k. 16/20.

Görüldüğü üzere Nâbî'nin şehirde yaşama sebepleri arasında makam, mansıp, mal biriktirme, açgözlülük, hırs, cariyeler ve ihtişam gibi noktalar bulunmamaktadır. Her ne kadar bunu reddetse de kendi içinde bunların olabileceğine dair vesveselere de muhatap olmaktadır. Bu, inanın iç dünyasında verdiği mücadeleyi göstermesi açısından anlamlı bir çatışma örneğidir. Nihâî olarak şairin sağduyusunun galip gelmesi ise bu anlamlı çatışmayı şair tercihi açısından önemli kılmaktadır.

Şehrin Özellikleri

Nâbî, içindeki vesveseden mütevellit sorulara cevap verdikten sonra içinden geçen sebeplere de yer verir. Önce buraya aklına gelen gerekçelerin hepsi bedeninin rahatlığa dönük istekleridir. Oysa şairin içinde başka hayaller dolaşmaktadır:

Ez-cümle ol senüñ didigün râhat ve ferâğ

Matlûb-ı cismdür yok anuñ câna nisbeti Divan, k. 16/36.

Şehrin her tarafında *sohbet meclisleri* kuruludur. Bazen ocak başında bazen pazarda eğleşirken dahi ilim ve sohbet ortamları oluşmaktadır:

Gâhî ocak başında gehî bâğzârda

Eylerken ehl-i dâniş ü 'ilm ile şöhbeti Divan, k. 16/22.

Bu beyit, Halep'in sosyal ve kültürel ortamından bahsetmektedir. Kendi yaşadığı şehirde böyle bir ortamı varken neden gitmesi gerektiğine dair düşüncelere bundan sonra başlamaktadır.

Beyitte dikkati çeken sohbet ve ilim meclisleri Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü topraklarda görülen bir gelenektir. Edebî muhit şeklinde yapılmış çalışmalarda görülmektedir ki saray meclislerinden mahalle meclislerine kadar toplum ilim ve irfan geleneğini bu meclislerde yaşatmıştır. Yaşlı ve gençlerin; hüner sahipleri ile gönül kulağıyla dinlemesini bilenlerin bulunduğu bu mekânlarda aynı zamanda meşk geleneği de devam etmektedir.¹ Ancak şu var ki hiçbiri İstanbul'un yerini tutacak gibi değildir. Şairin Halep'teki muhiti İstanbul'a karşı zayıf kalmıştır.

İlk dile gelen gerekçe *pâkîze-nutk* ve *hüsndür*. Temiz, hâlis bir konuşma kulağın, güzellik ise gözün gıdasıdır. Şair; letafet ve zarafet dolu sözlerin manasını duymayı, güzellikleri de görmeyi dilemektedir. Bu iki sebep Nâbî'nin İstanbul'a gitme sebepleri arasındadır. Aslında güzellğin de temelinde bu iki duyu vardır. Estetik değer ve yargı için bu iki duyu önemli iki araç konumundadır (Tunalı, 2019, s.43). İstanbulluların şeker gibi tatlı sözlerini iştme gönlünde hasret olup kalmıştır:

Sem'ün gıdâsı ma'nî-i pâkîze-nutkdur

Çeşmün gıdâsı hüsndür anla hikâyeti Divan, k. 16/40.

Elfâz-ı sükkerîn-i Sitanbuliyândan

Sem'ün kenârlarda kalur dilde hasreti Divan, k. 16/41.

Şaire göre gözün gıdası arasında şehirlinin *endam ve nazîk kıyafeti* de yer almaktadır:

Çeşmün dahı gıdâsı nigâh-ı ümîdidür

Endâm-ı şehriyânun o nâzûk kıyâfeti Divan, k. 16/42.

İstanbul'da yaşayan insanların kıyafetlerindeki zarafet o günün toplumsal bir güzellik ölçüsünün de varlığını göstermektedir. Kıyafet, geleneğe bağlı kalmakla birlikte yeni uyarlamalar ve yorumlarla zamanının ve haliyle giyen kişinin de güzellik anlayışını gösterdiği söylenebilir (Bozkurt, 2002, s.508). Toplumda oluşan ma'şerî güzellik ölçüsü aynı zamanda devlet erkânında da kendini göstermektedir. Resmî de olsa kendisine göre estetik ölçüleri olan kıyafetler tasarlanmış ve bazıları bizzat kanunnameler marifetiyle uygulanmıştır (İpşirli, 2002, s.510-512). Karakteri yansıtan iki önemli unsur olan endam ve kıyafet Nâbî'de birlikte zikredilmiştir.

¹ Bu konuda geniş bilgi edinmek için bkz. *Divân Edebiyatından Edebi Muhitler* (İpekten, 1996).

Nâbî'yi İstanbul'a cezbeden kulağın ve gözün gıdası olan güzellikler, Osmanlı'nın devlet ve toplum olarak yüksek zevkinin veya zevk-i seliminin yansıdığı baş şehirde hayatın içindedir. Şair de böyle yüksek bir zevk muhitinde yaşamak ve zevk-i selimden nasıpdar olmak istemektedir. Bedenin rahatını ve zevkini geride bıraktığını söyleyen Nâbî, bununla ruhun zevkine işaret etmektedir.

Nâbî, gözün ve kulağın gıdası üzerinden şehirli özelliklerini anlatmaya ve onun karşısında duyduğu hayranlığı ve beğeniyi ifade etmeye devam etmektedir. Şehirlinin o **güzelliği ve letafeti** insanın gözünü sevinç nuruyla doldurmaktadır:

Mînâ-yı çeşmi garka-yi nûr-ı sürûr ider
Hübân-ı şehriyânun o hüsn ü letâfeti Divan, k. 16/43.

Hüsn-i edâ ve **hüsn-i vefâ** en iyi şeklini benzeri olmayan şehirde yani İstanbul'da bulmaktadır:

Hüsn-i edâ vü hüsn-i vefâsın her umûr
Ol şehri-bî-bedelde bulur hüsn-i gâyeti Divan, k. 16/44.

İstanbul'da şehirlinin Türkçesinde yer alan **dil-güşâ makâller**, yani **gönül açan sözler**, akıl dolu **nükteler**, **can veren sözler**, **şuh edâlar**, **halâvet** Halep'te asla görünmemektedir:

Ol dil-güşâ makâller ol hurde nükteler
Mümkîn midür bula 'Arabistân'da sûreti Divan, k. 16/45.
Ol cân-fezâ suhanların ol şuh edâların
'Âkkâmlar lisânına olsun mı nisbeti Divan, k. 16/46.
Olsun mı hiç edâsı zarîfâneye bedel
"Usbur şeva tukâl tekassa"² ibâreti Divan, k. 16/47.
"Ba'dî leke"³ hitâblarından gelür mi hiç
Harf-ı cânun âh efendüm halâveti Divan, k. 16/48.

Beyitte Halep'in adını doğrudan vermeyip Arabistan olarak belirtmektedir. O dönemde Arap nüfusun çoğunluğu teşkil etmesi (Masters, 1997, s.245) dolayısıyla böyle bir tercihte bulunmuş olması muhtemeldir. İstanbul'da şehirlinin konuştuğu Türkçenin ne kadar zarifane olduğundan, edasından, gönül alışından vs. bahsettikten sonra Arapçada halk dilinde kullanılan bazı kalıp ifadelerle karşılaştırma yapmaktadır. Bu ifadelerin ise İstanbul Türkçesine asla denk gelmediğini vurgulamaktadır. Kıyaslamalardan sonra kendisinin gitmesine gerekçe olarak tecrübesini ve duygusunu dile getirmektedir.

² "Sabret, kızarmak, söylenir, serpilmek, yayılmak."

³ "Benim sana uzaklığım."

Nâbî, İstanbul şehrine ve şehirlisine ait zikrettiği gönlünü cezbeden özellikleri görmüştür ve artık onlardan mahrum kalmak istememektedir. Kulağı ve gözü *nâzenin kıyâfet*, renkli ve *latîfedâ* ile tanışmış ve ülfet etmiştir, yani hoşlanmıştır. Mahrumiyeti durumunda eziyet çekecektir:

Ol nâzenin kıyâfet o rengin edâ ile
Çeşmümle gûşum itmiş iken hüsn-i ülfeti Divan, k. 16/50.
Lâyık mıdur bu sâmi'a bu bâsıra fakîr
Mahrûmî-i gûdâ ile çekmek eziyyeti Divan, k. 16/51.

Nâbî'nin güzel ve güzellik hakkında ne düşündüğünü açıkça ifade eden şu beyitler önem arz etmektedir. *Hayriyye*'sinde kendi oğlunu beden güzelliğine kapılmadan *hakikî güzelliğe* gitmesi konusunda uyarılmaktadır. Demek ki şehirde hakikî güzelliğe götüren bir düzenleme bulunmaktadır ya da bulunmalıdır. Önemli olan hakikate ulaşabilmektir:

Dilberüñ naķşına olma mâ'il
Ol mezâyâsına naķşuñ vâsıl
Nedür ol câzibe-i rûhânî
Nedür ol nâzike-i cismanî (Nabî, 1989, s. 79).

Himaye ve İltifat

Buraya kadar İstanbul'un ve İstanbullunun özelliklerinden bahseden Nâbî, bundan sonraki bazı beyitlerde Osmanlı Devleti'nin himaye ve marifete iltifat geleneğinden bahsetmektedir. Nâbî, hilafetin merkezi olan İstanbul'u görmek ve iltifata mazhar olmak istemektedir. Çünkü devlet, ülkenin en uzak noktasındaki bir zerreyi dahi iltifatından mahrum bırakmamakta ve idrak nuruyla ihata etmekte ve görmektedir:

Şâyân mıdur ki hasret olup rûy-ı devlete
Çeşm-i ümîd görmeye dârü'l-hilâfeti Divan, k. 16/53.
Aksâ-yı kişverinde olan köhne zerreyi
Eyler ihâta lem'a-yî nûr-ı fetâneti Divan, k. 16/72.

İtmez per-i hümâyı meges-rânlığa kabul
Âsûdegân-ı zir-i cenâh-ı himâyeti Divan, k. 16/84.

Nâbî, şehir ile ve özelde İstanbul ile ilgili duygu ve düşüncelerini *Hayriyye* (1989, s.67-77) adlı eserinde de bariz şekilde ifade eder. Öncelikle oğluna seslenir ve mücevher hazinesine mühür (kilit) vurmaktansa hüner mücevherinin parlaticısı olmanın iyi olduğunu belirtir. Yani hünerini işlemesine ve kemale erdirmesine işaret etmektedir:

Olmadan mühür-zen-i genc-i güher

Yegdür olmak güher-efrûz-ı hüner Hayriyye, b. 364.

Şair, hüneri mücevhere benzeterek mücevher ile arasında ilişki kurmuştur. Der-Beyânî Şeref-i İstanbul başlığıyla yazdığı bölümde bu beyit, oğlunun hünerini geliştirmek için İstanbul'u değerlendirmesi manasında bir nasihat olarak anlaşılabilir. Şehirler de hazine saklı bir mahzen gibidir. Gerek maddî gerek manevî birçok mücevher ve hünere ev sahipliği yaparlar. Yukarıdaki beyit etrafında ortaya çıkan görüş çerçevesinde Nâbî, ilim ve marifetin kabul ve iltifat gördüğü yerin İstanbul olduğunu ve ondan daha iyi bir şehrin olamayacağını kat'î bir ifade ile belirtir:

İlm ile ma'rifete cây-ı kabûl

Olmaz illâ ki meger İstanbul ı Hayriyye, b. 365.

Aşağıda alıntılanan beyitte şehir başka bir benzetme ile karşımıza çıkar: Hüner bağının meyve yiyicisi. Bu demektir ki şehir yüksek zevk ürünü hünerlere kapısını açmaktadır ve onları değerlendirmektedir. Bu hususta da yine benzersizdir:

Olmağa meyve-hor-ı bağ-ı hüner

Olmaya şehir-i Sitanbûl kadar Hayriyye, b. 366.

Hüner bağının meyve yiyicisi benzetmesi ilk bakışta olumsuz bir çağrışım oluştursa da aslında zımnen o ürünün ortaya çıkararının da olduğunu kabul etmektedir. Zira kendisine hüneri kemale erdirmek için davet eden şehir, onların güzel meyvelerinden de istifade etmektedir. Hüner bağının ortaya çıkardığı meyveler maddî manevî ürünlerdir. Yetiştirmek ve yemek; üretmek ve beslenmek döngüsünü göstermektedir. Yani şehir, kendisinden istifade edeceği, besleneceği hünerleri yine kendisi yetiştirmektedir. Şehir ile hüner bağının meyvesi arasında böyle bir döngüsel ilişki vardır. Şehrin ürettiği değerler, yeniden şehri üretirler. Bu şehrin yeni zamanlara da uyum sağlaması ve zamanın icaplarına göre donanması anlamına gelmektedir.

Kâmil İnsanlar, Yüce İşler ve İncelikli Sanatlar İstanbul'dadır

Nâbî, İstanbul'a baktığında insan idrakinin ötesinde bir şehir görmektedir. Bu şehirde ulvî işler, irfanî fikirler ve kâmil insanlar görmektedir. Bu sebeptendir ki İstanbul'a dua eder ve Allah'tan onu mamur etmesini diler.

İtsün İstanbul'ı Allah ma'mûr

Andadur cümle meâlî-i umûr

Meâlî/maâlî, "Yücelikler, üstünlükler; beşer idrâkinin üstünde olan yüce fikirler, ancak ilim ve irfan sâhiplerinin çözebileceği ince ve derin düşünceler." (Ayverdi, 2010, s. 749) manasındadır. İstanbul sadece akli bir şehir değildir. Hatta akıl ötesi aşkın âlemden gelen haberi his ve idrak eden; onunla kendisini düzenleyen bir aşk

medeniyetinin şehridir.⁴ Fâzıl'ın (ö. 1810) şu beyti de bu konuya çok bariz şekilde değinmektedir:

Hâric ez akl-ı beşer İstanbul

İremez gâyetine ehl-i 'ukûl (Levend, 1958, s.112)

İstanbul, beşer aklının ötesindedir ve onun sınırlarına ehl-i akıl olanlar eremezler.

Şaire göre ne kadar erbab-ı kemâl varsa onların hepsi İstanbul'da kıymet bulmaktadır. Yani, hüner sahibi kimseler, İstanbul'da karşılaşılır, ağırlanır ve hünerlerini kemâle erdirmeye fırsatı bulur. Burada Osmanlı Devleti'nde var olan himaye gelenegine işaret edilmektedir.⁵ İstikbal hem gelecek hem de karşılama manasını taşır. Gelecek manası verilirse hüner sahibi olan, geleceğini İstanbul'da inşa eder. Karşılama manası verilecek olursa ashâb-ı kemâl, İstanbul'da kabul görür:

Ne kadar var ise ashâb-ı kemâl

Hep Sitanbul'da bulur istikbâl Hayriyye, b. 369.

Nâbî, İstanbul ile ilgili görüşlerini aşağıda alıntılanan beyitlerde devam ettirmektedir. Benzer manalarda oldukları için beyitlerin günümüz Türkçesine çevirisiyle yetinilmiştir:

Her kemâl anda bulur mi'yârın

Her hüner anda görür mikdârın Hayriyye, b. 370.

Her kemal, hak ettiği değerine uygun ölçüyü onda bulur; her hüner, hak ettiği kıymetini onda görür.

Andadur mertebe-i 'izz ü şeref

Ğayri yerlerde bulur ömr telef Hayriyye, b. 371.

İzzet ve şeref mertebesi ondadır. Başka yerlerde ömür telef olur.

Hep revâcını bulur bî-teşvîş

Zâyi' olmaz hüner anda kem ü bîş Hayriyye, b. 372.

Hüner noksan veya fazla olsun, orada itibarını ve geçerliliğini tereddütsüz bulur ve ziyana uğramaz.

Bulnur câh u menâsıb anda

Turuk u kat'-ı merâtib anda Hayriyye, b. 373.

Makam ve mansıp onda bulunur. Yüce mertebelere ulaşma ve (yüce mertebelere giden) tarikatlar/yollar ondadır.

⁴ Geniş bilgi için bkz. (Ökten, 2012).

⁵ Geniş bilgi için bkz. (Durmuş, 2021; İnalçık, 2003)

Ne kadar ‘âlemi devr itse sipîhr
Bulmaz İstanbul’a benzer bir şehir Hayriyye, b. 374.
Felek âlemi ne kadar devretse, dolaşır dursa da İstanbul’a benzer bir şehir bulamaz.

Ne kadar var ise aksâm-ı hüner
Hep Sitanbul’da bulur revnak u fer Hayriyye, b. 376.
Ne kadar hüner türleri, sanat şubeleri var ise hepsi İstanbul’da ışıır ve görünür.

Nakş u tasvîr u hutût u tezhîb
Hep Sitanbul’da bulur zînet u zîb Hayriyye, b. 377.
Nakş, resim, hatlar ve tezhip hep İstanbul’da ziyet ve güzellik bulur.

Mâ-hasal cümle sînâât u hîref
Hep Sitanbul’da bulur izz ü şeref Hayriyye, b. 378.
Hasılı, tüm sanatlar ve mesleklerin hepsi İstanbul’da izzet ve şeref bulur.

Dahı vardur nice envâ-ı hüner
Taşrada nâmını da bilmezler Hayriyye, b. 379.
Bunlardan başka da İstanbul’da nice hüner türleri vardır ki taşrada adını bile bilmezler.

Bî-kusûr anda müheyyâdur hep
Nağme vü mûsîki vü ehl-i tarab Hayriyye, b. 381.
Nağme, musîki ve safa ehli onda kusursuz ve her an hazırdir.

Andadur kâide-i remy-i sihâm
Andadur seng-i nişânî-i benâm Hayriyye, b. 382.
Okçuluğun kaidesi ve meşhur nişan taşı ondadır.

Şehirde Topoğrafya ve Tabiatla Dostluk

Şairin hayal ettiği şehirde sosyal ve kültürel ortamlar olduğu gibi şehrin fiziksel yapısı da dikkat çekmektedir. Zira şehirde yaşayan insanların oluşturduğu muhit gözün ve kulağın gıdası olduğu gibi şehrin fiziksel organizasyonu da bu gıdanın bir parçasıdır.

Şehri güzelleştiren ve içinde yaşayana bu güzelliği fark ettiren toprağa ve topoğrafyaya uyumlu bir organizasyondur. Toprağın mizacına uyumlu bir imar planı, şehri tekdüzelikten kurtarıp şehirlinin beğeni ve hayranlık duygularını harekete geçiren, heyecan ve keyif veren bir bütünlüğe kavuşturmaktadır (Ökten, 2012, s.66).

İstanbul bu uyumun en güzel örneğini göstermiştir. Birbirinden farklı hususiyetlere, tabiatlara sahip şehirliler kendi mizaçlarına en münasip semtte ikamet edebilmektedirler (Ökten, 2012, s.79-82).

Şehirde Gökle Yer Dosttur

Şairin hayalinde şehir gök ve yerle birlikte uyumlu bir bütündür. Güneş ve ay yüzünde yaşayan insanlar gibi güzellikleri görmek isteyen şehir sakinleri gibidir. Bu sebeple şehirdeki bir mekânın gönlü cezbeden nakışlarını seyretmek için geldiklerini ve toprağa değdiklerini hayal eder. Buradaki temel nokta güneş ve ay toprakla buluşabilmesine imkân tanıyan bir organizasyonun varlığıdır:

Zînet-i nakş-ı dil-âvîzini seyr itmek için
Dîde-i mihr ü mehin itmede hâke ilkâ Divan, k. 92/13.

Güneş gönlünü cihanı süsleyen gönül cezbeden binayı her gün görmek istemektedir. Güneşin her gün güzelliklerle temas kurması bir şehirlinin günele âşına ruhu gibidir. Güzel ile irtibatını sürekli hale getirmek istemektedir. Bu sebeple her sabah gelip seyrederek:

Öyle nâzıkdür binâ-yı dil-keşi kim her sabâh
Seyrine mihr-i cihân-ârâyı mu'tâd eyledi Divan, k. 55/9.

Güneş ve ayın tabîî hareketleri esnasında cama yansıma meydana gelmektedir. Bu ise şairin tahayyülünde ay ve güneşin camdan kıyafet giymesi şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca başıboş gezen serserilere (Çağbayır, 2015, s. 1456) benzetilmiştir:

Lâciverdî kubbelerde gûş idüp âvâzeler
Câmdan câme giyer mihr ü meh olmuş serseri Divan, k. 30/19.

Şehirdeki bir mekânın ay ve güneş ile olan münasebeti, her gün birbirleriyle temas halinde olmaları da ayrıca önemli bir mevzudur. Güneş gündüz vakti, ay ise gece vakti ışık yaymaktadır. Bir nevi Allah'ın nuru gece ve gündüz her an insanı kuşatmıştır. Bu hal, insanın idrakine sunulmuş bir vesile olarak düşünülebilir. Ayrıca gündüz ve geceye mahsus ışıklar, şehirde yaşayan insanın ruhî ve bedenî ihtiyaçları arasındadır. Işık, insanın hissetme ve davranma biçimlerinde etkilidir. Kâinatın sunduğu yücelik ve güzelliği de güneş ve ayın ışıkları sayesinde görmektedir. İnsandaki iç zaman denilen biyolojik sistem de bu sayede kozmosun döngüsüne katılabilmektedir (Hyman, 2001, 11-16, 18, 19, 105-110). Bu açılardan bakıldığında güneş ve ayın şehirde hissedilmesi, fark edilmesi basit bir hadise değildir.

Şehir Rüzgâr ile Dosttur

Şehrin güzelliğini sağlayan en önemli unsurlardan birisi tabiata ait canlıların şehirde görünür olmasıdır. Bunların da en yoğun bulunduğu ve görüldüğü mekânlar ise bahçelerdir. Şehrin bahçeleri genelde cennete benzetilmiştir. Bunda Türklerin Müslümanlık sonrası bahçelerini cennetle bütünleştirme ve dinî bir değer atfetme özellikleri de etkindir (Evyapan, 1991, s.478). Hatta bazen teşbih-i mahlûb yapılarak cennetten bile daha güzel olduğu dile getirilmiştir ki aşağıdaki beyit bunlardan biridir. Bahçenin çiçeklerinin yapraklarının güzelliği hurilerin kızgınlığına sebep olmaktadır. Buradaki dikkatimizi çeken önemli bir nokta rüzgârın bahçedeki yeridir. Rüzgâra geçecek yol tahsis edilmekte ve rüzgâr hissedilmektedir. Bu özellik mekânın topoğrafya uyumunu gösteren, insan ruhunun ferahlığının en önemli unsuru olan rüzgârın şehir hayatına katılmasının sağlanması anlamına gelmektedir. Ayrıca rüzgârın geçiş güzergâhının da açık olması anlamına gelir ki göz de ufuk görebilecek bir imkâna sahip demektir:

Şahn-ı gülzârı güzergâh-ı nesîm-i cennet
Berg-i ezhârî gazâb-bahş-ı cebîn-i havrâ Divan, k. 72/5.

Yukarıdaki beyte münasip şekilde aşağıdaki beyit de rüzgârın geçiş yoluyla ilgilidir. Evin kapısının saadet kabilelerine iniş yeri olmasıyla açık penceresinin saba rüzgârının geçiş yolu olması arasında bir ilişki düşünülebilir. Rüzgârı hissetmeyle insanın saadeti arasında bir irtibat kurulmuştur:

Deri kavâfil-i ikbâle bârgâh-ı nüzûl
Güşâde penceresi reh-güzâr-ı bâd-ı sabâ Divan, k. 14/2.

Yukarıdaki ilk beyitte *nesîm-i cennet* ikincisinde ise *saba rüzgârı* öne çıkmaktadır. Hissetme ve koku geçirmektedir. Klasik şiirimizde genelde saba ve nesîm sevgiliyi anlatır ve özellikle sevgilinin kokusunu veya onun bir haberini getirir (Onay, 1996, s.417). Bu, estetikte dile getirilen görme ve koku duyularının (Tunalı, 2019, s.42) harekete geçmesidir. Ancak bu harekete geçirme şiddetli ve rahatsız edici değildir. Çünkü nesîm “*tahrik etmez, tehzîz eder.*” (Müstecâbî-zâde, 2011, s.77) denilmektedir.

Şairin tahayyül ettiği bu plan ve tasarımlar rastgele bir oluşum olmayıp varlık ve kâinat tasavvuruna göre organize edilmiş tümel bir fikirten hareketle gerçekleştirilen planlı ve şuurulu bir faaliyettir. Tekdüze yapılar yerine şehirlinin heyecan duygularını harekete geçiren; neşe ve huzur veren Osmanlı toplumunun bilinçli yapılarıdır (Cansever, 2010, s.17-25).

Şehir Su ve Toprakla Dosttur

Şairin hayalindeki şehir zıtlıkların uyumlu birlikteliğini sağlamaktadır. Diğer yandan şehirde olması gereken her şey, olması gerektiği şekilde tertip edilmiştir, her şey yerli yerindedir. Beyitte su ve toprak, kuru ve yaş üzerinden bu düzen ifade edilmektedir. Bahçenin düzeni su ve toprağı uyumlu güzel bir düzenle organize etmiştir. Bu uyum kuru ve yaşı birbirine dost hale getirmiştir:

İntizâm-ı tarhı virüp âb u hâke imtizâc
Cilve-i sîmâsı hem-çeşm eyledi huşk u teri Divan, k. 30/5.

Osmanlı evlerinde bahçedeki bu uyum aynı zamanda şehri güzelleştiren önemli bir unsurdur. Bahçenin duvarlarından sokağa taşan çiçek, bitki ve meyve ağaçları türlü renkleri ve kokularıyla şehirliye zevk-i temaşa tattırmaktadırlar. Osmanlı, insanı tabiatın kendisine sunduğu güzellikleri uyum ve ahenk içinde organize ederek şehir halkına sunmaktadır. Bu demektir ki ait olduğu bütün içinde güzelin bir parçası haline gelmektedir (Cansever, 2016, ss. 117-118).

Güneş ve ayın bina ile ülfetini izah ettiğimiz beyitlere benzer bir beyit de aşağıda görülmektedir. Buna göre kasır, başına miğfer giymiş olarak hayal edilmiştir. Burada da öne çıkan özellik mekânın ufuk ile olan münasebetidir. Ufku görebilecek orantıda yükseklik düşüncesi vermektedir:

Bahr u berrün gûyiyâ sâhib-kırânıdır bu kasr
Başına teshîr için âfâkı giymiş miğferi Divan, k. 30/15.

Karanın ve denizin sahib-kıranı oluşu da ilginç bir benzetmedir. Sahip-kırandaki uğurlu ve kutlu olma; ilâhî mutluluk ve huzura erme (Çağbayır, 2017, s.1405) manalarına dikkat edilecek olursa kasır deniz ve kara için kut ve uğur vesilesidir. Denizin ve karanın kendisini uğurlu görmesindeki gerekçelerden biri de sarayın kendilerini ezmeyecek, hakkını ve haddini aşmayacak şekilde inşa edilmiş olmasıdır denilebilir.

Camii: Şehir Merkezindeki Tuğra

Şair bu sefer şehrin en önemli mekânı olan mabedi hayal etmektedir. Buna göre camii, bir fermanın satırlarının üzerinde duran tuğrası gibidir. Bu demektir ki mabed, şehrin diğer mekânlarından daha üsttedir ve fermanın sahibinin nişanesidir. Burada şehir ferman; camii tuğra teşbihi söz konusudur. Nasıl ki tuğra padişahın nişanesi ise (Derman, 2012, s.336) camii de Cenâb-ı Hakk'ın nişanesidir. Ayrıca şu ilişki de dikkate değerdir. Padişah tuğrası olmadan ferman nasıl geçersiz ise camii olmadan da şehir geçersizdir:

Görinür sadr-ı sevâdında binâ-yı şehrüñ

Satr-ı fermân u berât üzre misâl-i tuğrâ Divan, k. 97/6.

Aşağıdaki beyitte caminin yüksek oluşuna işaret edilmektedir. Her yerden görünen, hem maddî hem de manevî yüksek bir makama sahip olan camii, bu yüce makamdan ezan-ı Muhammedî'yi okumaktadır:

Târîhîni felekde melek yazdı Nâbîyâ

Bâlâ binâ makâm-ı ezân-ı Muhammedî Divan, k. 98/2.

Olup mağbûl-ı dergâh-ı ilâhî cümle âşârı

Ola mîzânına mevzû' o sengin bünye-i 'ulyâ Divan, k. 103/28.

Caminin en yüksek bölümü minaresidir. Görünme hem işlevsel hem de semboliktir. Sadece işlevselliğine bakıldığında hataya düşülür ki hala camilerde görülmesi anlamını yitirir. İslam estetiği konusunda çalışmaları olan Oliver Leaman işlevine odaklandığı için minarelerin yapımına devam etmesini anlamsız bulmaktadır (Leaman, 2012, s.185). Minare bir nevi Müslümanların varlığının sembolüdür. Ezanın duyurulmasından öte, taşıdığı sosyal, siyasal ve dinî simgelere sahiptir (Grabar, 2018, s.149-150).

Osmanlı Şehirlisinin Vasıflarına Yönelik Algı ve İzlenimler Şehirli Hakikat-bîn ve Hayran Olmalıdır

Şehir hem fiziksel organizasyonu hem de yönetimi açısından Farabî'den itibaren hakikatin somutlaştığı yer olarak görülmektedir (Türker, 2013, s.49). İnsan bu hakikati bilmek vazifesindedir ki "*bilmek ve baz duymak yeteneklerine sahiptir.*" (Ökten, 2019, s.57). İnsanın bu iki özelliği güzeli ve hakikati kavramasına imkân vermektedir. Güzellik ve faydanın İslam bediiyatında birlikte ele alındığını da düşünürsek şehir bu iki unsuru insana sunmalıdır ki insan, hakikate ulaşabilsin. Şair Nâbî, bu çerçevede hakikatin ilahî güzellikle ilişkisine de böylece işaret etmiş olmaktadır. Bu işaret bizi cemal ve kemâlin birlikteliğine götürmektedir. Zira bunlar İslam estetik anlayışında hazırlanmış eserlerde birlikte görülmektedir (T. Koç, 2015, s.80-88). Dil çalışmalarında da güzel kelimesine karşılık olarak hakikatin kullanıldığı görülmektedir (Tulum, 2011, s.784). Hakikatin mahiyet manasına da geldiği (Uludağ, 2005, s. 153) düşünüldüğünde eşyanın mahiyetinde güzelliğin olduğu sonucuna ulaşılabilir. Dolayısıyla sadece hakikati görenler dünyanın zahir ve batın yönünü; Allah'ın isimlerinin öğretildiği bir yer olduğunu anlayabilirler:

Hâkîkat-bîn olanlar fehm iderler oldığın ancağ

Cihân-ı zâhir ü bâtın hükûmet-hâne-i esmâ Divan, k. 1/58.

Cihân-ı zâhir ü bâtın ifadesi tasavvufta karşımıza çıkan bir ifadedir: "*Dünya, zâhiri ve bâtını yönü olan bir metâdır.*"(Hasîrîzâde Mehmed, 2015, s. 82)

Şehirliden hakikati anlamasını bekleyen Nâbî, bu sefer zevk-i temaşa istemektedir. Gözün güzellikle olan münasebeti hayranlık düzeyindedir. Hayranlık deli divane olacak seviyededir ki bu, onsuz asla yapamayacağı anlamına gelmektedir:

İdüp çeşme havâle hıdmet-i zevk-i temâşâyı

Cemâl ü çeşmi itmiş birbirine vâlih ü şeydâ Divan, k. 1/63.

Nâbî'nin güzeli tarif etmekte aciz kaldığını gösteren bir beyittir. Şöyle de denilebilir: İnsan güzelin tarifini yapmaktan acizdir. Zira beyitte aciz kalanı kendisine hasretmemiş, akıl diye teşmil etmiştir. Aklın acizliği karşısında gönül hayrandır. Zira güzelliğin idrak edildiği yer gönül olarak görülmektedir. Şair, insanın yüce Allah'ın sanatı karşısında hayran olması gerektiğini zımnen ifade etmektedir:

Hired derkinde 'âciz sun'unun fehminde dil hayrân

Ta'allah zihî Sâni' ta'allah zihî dâna Divan, k. 1/66.

Şehirli Zevk-i Temâşâ ve Seyir Sahibi olmalıdır

Bu bölümde seçilen beyitlerde şehirlinin şehrin tabiatla uyumlu güzelliğini temaşa ve seyretmesi hususu yer almaktadır. Temâşâ, “*Bakma, zevkle seyretme*” (Çağbayır, 2017, s. 1638) ve “*Maddi ve manevî âlemlerdeki ilâhî güzellikleri müşabede etme*” (Uludağ, 2005, s. 352) manalarına gelmektedir.

Bahçenin benzersiz ve eşsiz güzelliği hem temaşa zevki vermekte hem de gönlü aydınlatmaktadır:

Habbezâ bagçe-yi bî-bedel ü bî-hemtâ

Ki virür zevk-i temâşâsı dil ü çeşme cilâ Divan, k. 72/1.

Nâbî'nin hayal dünyasında temaşa zevki, gönlü bütün paslardan ve pisliklerden arındırmaktadır. Ne gönül aynasında pas ne de kalpte keder de bulanıklık da bırakmamaktadır. Bu özelliğe sahip şehirli, tamahkârlığından kurtulup güzele talip olabilecektir:

Jengâr komaz âyîne-i sînede jengi

Hâtırda komaz zevk-i temâşâsı kudûret Divan, k. 121/14.

Güzel bir mekânı seyretmek de ruhun gıdası arasında sayılmıştır. Güzel bir tarzla ortaya konan mekân göze aydınlık olmaktadır:

Habbezâ kasr-ı hoş-âyende-i nev tâze edâ

Ki temâşâsı virür ruha gıdâ çeşme ziyâ Divan, k. 39/1.

Ruha gıda veren temaşanın arka planında mekânda zuhur eden anlayış dikkate alınmalıdır. Daha önceki beyitlerde zikredilen güneş ve ay ışığının mekâna girmesi sağlanarak Allah'ın nurunun yansıtılması düşünülmüştür. Ziya her ne kadar fiziksel olsa da Allah'ın nurunun bir tecellisi şeklinde de kabul görmektedir (Sayar, 2003,

s.101). Görüldüğü üzere temâşâ, maddî ve manevî bir arınma sağlamakta; insanın Allah ile olan irtibatının sürekliliğini sağlamaktadır. Her an tecelliyi fark etmek için bir zaruret olan temâşâ, Nâbî'de şehirlinin özellikleri arasında yer alması önemlidir.

Sonuç

Urfalı büyük şair Nâbî'nin *Divan* ve *Hayriyye* adlı eserlerinden hareketle hazırlanan bu çalışmada şehir ve şehirlie dair öne çıkan karakteristik özellikler tespit edilmiştir. Bunlar sosyal, kültürel ve estetik olarak kategorize edilebilir. Beyitlerde bazen doğrudan bazen dolaylı olarak izah ve işaret edilen bu özelliklere bakıldığında öne çıkan en temel nokta şehir ve şehirlideki güzel algısıdır.

Nâbî'nin hayal dünyasındaki şehir, hayatla birlikte bir bütündür. Şehrin gönül alıcı tabii güzellikleri olduğu gibi mekânlara yansıyan tabiatla ahenk ve uyum içinde inşa edilmiş güzellikler de bulunmaktadır. Şiirlerde uyumun göstergesi olarak güneş ve ayın şehrin mekânları ile olan münasebetleri, oyunları, ziyaretleri yer almıştır. Mekânlar gerek bitkilerle gerekse rüzgarla dostluk içindedir. Bu da yine uyumun bir işareti olarak okunabilmektedir.

Şehir hünere, marifete iltifat eden bir sosyal yapıdır. Hüner ve marifet sahibi insanlar iltifat görerek kendi alanlarında kemâle ermektedir. Bu şehrin, daha doğrusu İstanbul'un en önemli cazibelerinden biridir. İstanbul üzerinden şehir nedir veya bir şehirde neden yaşanır sorularının yanıtlarını veren Nâbî, henüz İstanbul'a göç etme kararı aşamasındayken içine doğan sorularla da şehirde yaşamaya değer başka sebepleri sıralamaktadır. Bunlar beyitlerde şu şekilde sıralanmaktadır: Makam, mansıp ve izzet, ihtişam, genç cariyeler, haris mide, yani açgözlülük, kesb-i mâl.

Şehirde göze çarpan sosyal kültürel değerler şunlardır: Sohbet meclisleri, pâkizenutk ve hüsn, şehirlinin endam ve nazik kıyafet, şehirlinin güzelliği ve letafeti, hüsn-i edâ ve hüsn-i vefâ, dil-güşâ makaller, yani gönül açan sözler, akıl dolu nükteler, can veren sözler, şuh edâlar, halâvet, nâzenin kıyafet, renkli ve latif edâ, hakikî güzelliğe açılan kapılar.

Şehirde bulunan vasıflar ve kişiler şunlardır:

Ulvî işler, irfanî fikirler,

Ashâb-ı kemâl,

Her hünerin hak ettiği kıymet, izzet ve şeref,

İzzet ve şeref mertebesi ondadır,

Yüce mertebelere ulaşma ve (yüce mertebelere giden) tarikatlar/yollar,

Bütün hüner türleri, sanat şubeleri (Nakş, resim, hatlar ve tezhip vb),

Nağme, musiki ve safa ehli.

Nâbî'nin zikrettiği olumlu ve olumsuz özellikler ve şehirde yaşama sebepleri şiirlerinde zikredilir ama kendisi iyiyi, güzeli ve hakikati tercih eder. Şehirde yaşama

sebebi de bunlardır. Bunun en bariz örneği oğluna nasihatlerde bulunduğu *Hayriyye*'sinde oğluna hakikî güzelliği bulması yönünde yaptığı telkindir.

Kaynakça

- Ayverdi, İ. (2010). *Kubbealtı Lügati Misallî Biyyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Bilkan, A. F. (2011a). *Nabî Divanı (2 Cilt)*. Akçağ Yayınları.
- Bilkan, A. F. (2011b). *Nâbî Dîvânı* (2. bs., C. 1-2, C. 1). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bozkurt, N. (2002). Kıyafet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Cansever, T. (2002). *Kubbeyi Yere Koymamak*. İz Yayıncılık (2. bs.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Cansever, T. (2010). *Osmanlı Şebri*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Cansever, T. (2016). *İslâm'da Şebir ve Mimarî*. İstanbul: Timaş Yayıncılık.
- Çağbayır, Y. (2007). Orhun yazıtlarından günümüze Türkiye Türkçesinin söz varlığı. *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çağbayır, Y. (2015). Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü. *Temâşâ*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çağbayır, Y. (2017). *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Derman, M. U. (2012). Tuğra. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Diriöz, M. (1994). *Eserlerine göre Nabî*. İstanbul: Fey Vakfı.
- Durmuş, T. I. (2021). *Şair ve sultan Osmanlı'da edebî himaye*. İstanbul: Muhit Kitap.
- Evyapan, G. (1991). Bahçe. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Grabar, O. (2018). *İslam Sanatının Oluşumu*. İstanbul: Alfa.
- Hasırizâde Mehmed, E. b. A. M. (2015). *En-Nûru'l-Furkân fî Şerhi Lügati'l-Kur'ân Kur'ân Lüğati*. (M. Koç ve E. Tanrıverdi, Çev.) (C. 1-2, C. 2). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Hyman, J. W. (2001). *İşık kitabı*. (İ. Kapaklıkaya, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- İnalçık, H. (2003). *Şair ve Patron: Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İpekten, H. (1996). *Divan edebiyatında edebî muhitler*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- İpşirli, M. (2002). Kıyafet [Osmanlı Dönemi]. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Karahan, A. (2006). Nâbî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Koç, T. (2015). *İslam estetiği* (6. bs.). İstanbul: İSAM Yayınları.
- Leaman, O. (2012). *İslam Estetiğine Giriş*. (N. Yılmaz, Çev.) Küre Yayınları (3. bs.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Levend, A. S. (1958). *Türk edebiyatında Şebir-engizler ve Şebir-engizlerde İstanbul*. ; İstanbul: İstanbul Fethi Demegi.
- Masters, B. (1997). Halep (Osmanlılar Dönemi). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Mumford, L. (2013). *Tarih Boyunca kent kökenleri, geçirdiği değişimler ve geleceği*. (G. Koca ve T. Tosun, Çev.) (2. bs.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Müstecâbî-zâde, İ. (2011). *Lafızlar arasındaki farklar [furûq-ı elfâz]*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Mütercim Asım Efendi. (2000). *Burbân-ı Katı*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Nabî. (1989). *Hayriyye*. İstanbul: Bedir Yayınları.